

บทบาทและภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพแบบยั่งยืน
ในจังหวัดพะเยา

The Roles and Leadership in Establishing the Sustainable Health Partnership
Network in Phayao Province.

ญภา วิทย์นลากรณ์* อุดมโชค อาษาวิมลกิจ**

Yapa Witnalakorn Udomchoke Asawimalkit

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Email: thitivor@gmail.com

Received February 29, 2024 Revise March 3, 2024 Accepted April 30, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งจากการศึกษาค้นคว้าอิสระเรื่อง “บทบาทและภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพแบบยั่งยืนในจังหวัดพะเยา” หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายบทบาท และภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายสุขภาพ และนำเสนอปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ กลุ่มผู้นำระดับองค์กร กลุ่มผู้นำระดับท้องถิ่น กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มสมาชิกเครือข่ายด้านสุขภาพ ประเด็นค้นพบที่สำคัญของการบริหารเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา แสดงให้เห็นว่าการบริหารจัดการเครือข่ายต้องอาศัยแรงผลักดัน และวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนของผู้นำ รวมไปถึงคุณลักษณะเฉพาะของผู้นำ ผ่านกระบวนการทำงานที่เปิดรับความคิดเห็นของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายทุกระดับ นอกจากนี้การศึกษายังพบว่า การเปลี่ยนผ่านผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความผันผวนของนโยบาย และการบริหารความสัมพันธ์ของสมาชิกเครือข่ายที่ต้องอาศัยปัจจัยแวดล้อมหลายด้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ภายใต้ข้อจำกัดในการบริหารเครือข่ายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น สมาชิกเครือข่ายควรกำหนดแนวทางในการทำงานร่วมกัน เพื่อเป็นการแบ่งปันทรัพยากรและเพื่อให้เกิดการทำงานที่เชื่อมโยงกันอย่างบูรณาการ เนื่องจากการขับเคลื่อนเครือข่ายไม่ใช่เรื่องของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับทุกคนในเครือข่ายตามบทบาทและหน้าที่ที่ตนได้รับ

คำสำคัญ : ผู้นำ, เครือข่าย, ความร่วมมือ

Abstract

This article is an integral part of an independent study conducted within the framework of the Master of Public Administration Program at Chiang Mai University. The study aims to elucidate the pivotal role of leadership in establishing and sustaining health cooperation networks, with a focus on Phayao Province. Employing qualitative research methods, the study draws insights from in-depth interviews with key informants, including organizational leaders, local level leadership groups, community leaders, and members of the health network. Key findings underscore the indispensability of visionary leadership and dynamic leadership characteristics in network management. The research reveals that successful network management necessitates a driving force, embodied by leaders with a clear vision, who engage in an inclusive decision-making process that solicits input from network members at all levels. Additionally, the study highlights the significance of effective leadership transitions in mitigating policy volatility and fostering harmonious relationships among network constituents, which are contingent upon various environmental factors. Amidst the inherent challenges of network management, the study emphasizes the imperative for establishing guidelines for collaborative action among network members. This entails resource sharing and fostering interconnectedness in work processes to attain sustainable outcomes. Ultimately, the article underscores the collective responsibility of network participants in driving network objectives, delineating roles, and fostering a collaborative environment conducive to achieving shared goals.

Keywords: Leader, Network, Collaboration.

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพที่มีความหลากหลาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชากรโดยตรงรวมถึงระบบการบริหารจัดการสุขภาพชุมชน อีกทั้งความหลากหลายของปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการกำหนดแนวทางแก้ไข จากผลกระทบด้านปัญหาสุขภาพที่ซับซ้อนนั้น ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย กลยุทธ์ รวมไปถึงการขับเคลื่อนให้เกิดความร่วมมือในด้านต่างๆ เพื่อเป็นการขยายขีดจำกัดในการทำงานและเป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในหน่วยงานให้สามารถดำเนินงานได้ นอกจากนี้ Adair (2002) and Betty (2005) กล่าวถึง ความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ในการบริหารและนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จไว้ว่า

ผู้นำเชิงกลยุทธ์เป็นผู้นำที่มีความรับผิดชอบในการสร้างและการเปลี่ยนแปลง ขององค์กรเป็นผู้วางแผนออกแบบ หรือกำหนดวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ให้แก่องค์กรนำเอากลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ ดังนั้นผู้นำเชิงกลยุทธ์จึงเป็นทั้งผู้กำหนด และผู้นำสู่การปฏิบัติ อีกทั้งลักษณะปัญหาที่ต้องอาศัยความร่วมมือ และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านนั้น การทำงาน ร่วมกันแบบบูรณาการยังถือเป็นทางเลือกที่ดีที่หลายหน่วยงานให้ความสำคัญและนำมาเป็นแนวทางในการ ขับเคลื่อนองค์กร(วิโรจน์ สารรัตน์. (2547)

การบูรณาการหรือสร้างเครือข่ายการทำงานที่ดี ผู้นำมักเน้นกลยุทธ์หลากหลายประการ เช่น การพัฒนา ทักษะความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นการคิดที่มีวิสัยทัศน์ การสื่อสาร และการเสริมอำนาจ ด้วยการลงทุน ด้านความสามารถในการเป็นผู้นำ ส่งเสริมให้บุคลากรทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งส่งเสริม วัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกัน การทำงานเป็นทีมและการสื่อสารระหว่างกลุ่มวิชาชีพในเครือข่าย รวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ และการตัดสินใจร่วมกัน สิ่งเหล่านี้สามารถขยายขีดจำกัดด้าน ความสามารถในการทำงานได้มากขึ้น นอกจากนี้ผู้นำยังมีบทบาทในการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน และค่านิยมร่วม ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายสุขภาพ ด้วยการสร้างจุดมุ่งหมายและทิศทางร่วมกัน รวมไปถึงการสร้างแรงบันดาลใจ เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุขและบรรลุผลลัพธ์ทั้งภายในและภายนอกองค์กรได้ เครือข่ายสุขภาพประกอบไปด้วยบุคลากรที่มีความหลากหลายจากองค์กรต่างๆ รวมไปถึงผู้นำในทุกระดับที่มี เป้าหมายการทำงานร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยาให้มีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้นำระดับชุมชน เช่น หัวหน้าหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ยังเป็นผู้มี ส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพที่ยั่งยืน ผู้นำกลุ่มนี้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความ ต้องการของชุมชนท้องถิ่น พลวัตทางวัฒนธรรม และปัจจัยทางสังคมของสุขภาพชุมชน (เสถียร จิรรังสิมันต์. (2549).

ผู้นำชุมชนสามารถสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน ส่งเสริมการแก้ไขปัญหาสุขภาพ และสามารถนำแนวทาง ปฏิบัติที่ยั่งยืนมาใช้ได้ ความเป็นผู้นำชุมชนสามารถสร้างความมั่นใจได้ว่าความคิดริเริ่มด้านสุขภาพนั้นขับเคลื่อน โดยชุมชนเหมาะสมทางวัฒนธรรมและยั่งยืนในระยะยาว ความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพระหว่างหน่วยงานภาครัฐ บุคลากรทางการแพทย์ และผู้นำชุมชน เป็นสิ่งสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายการสร้างเครือข่ายสุขภาพที่ยั่งยืนใน จังหวัดพะเยา การทำงานร่วมกันส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิด ทรัพยากร และแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด ซึ่งนำไปสู่ แนวทางที่เป็นนวัตกรรมและผลลัพธ์ด้านสุขภาพที่ตรงใจ เพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น ภาวะผู้นำจึงส่งผลต่อการวางกลยุทธ์องค์กร และเป็นการสร้างและจูงใจให้กับบุคลากรในองค์กร สามารถทำงาน ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การสร้างเครือข่ายองค์กรมีความสำคัญ เพราะเครือข่ายสามารถขยายขีดจำกัดของประสิทธิภาพในการ ดำเนินงานและการบริหารจัดการขององค์กรได้ รวมไปถึงการบริหารงานด้านกลยุทธ์ขององค์กรต้องปรับเปลี่ยนให้

สอดคล้องกับบริบทสถานการณ์ในปัจจุบัน ซึ่งกลยุทธ์เหล่านั้นก็ต้องมาจากผู้นำขององค์กรนั่นเอง เพราะผู้นำคือผู้ที่ มีบทบาทสำคัญในองค์กรไม่ว่าจะเป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายขององค์กร ตลอดจนผู้นำคือผู้ที่รับผิดชอบต่อความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์กรอีกด้วย ดังนั้นการดำเนินงานภายใต้ สังคมโลกที่มีลักษณะสังคมแบบไร้พรมแดน มีสิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และการแข่งขัน ที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (นฤมล จิตรเอื้อ เณลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน และนลินณัฐ ตีสวัสดิ์ (2560)

อีกทั้งการสร้างเครือข่ายเป็นการเพิ่มโอกาสในการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลในวงกว้าง ช่วยเชื่อมต่อกับผู้คน และองค์กรอื่นๆ และยังช่วยเพิ่มทักษะความรู้ ตลอดจนสามารถช่วยให้เข้าถึงข้อมูลสำคัญได้ ทำให้องค์กรสามารถ เรียนรู้และปรับปรุงวิธีการดำเนินงานได้อย่างรวดเร็ว ความสัมพันธ์ของเครือข่ายองค์กรและผู้ที่เกี่ยวข้องนั้นเป็น การพึ่งพาอาศัยกัน และเกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่ายในการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ส่งเสริมธุรกิจร่วมกันหรือสนับสนุน กันในการเติบโตและพัฒนาได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น และเพื่อยกระดับการให้บริการแก่ชุมชน รวมไปถึงการสร้าง เครือข่ายที่ยั่งยืนในทุกด้าน ทั้งนี้การทำงานด้านสุขภาพแบบเครือข่ายสุขภาพในชุมชนถือเป็นเครื่องมือสำคัญใน การส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เพราะสมาชิกทุกคนในเครือข่ายต่างมีบทบาทที่สำคัญในการ ดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน โดยใช้การสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ และประสบการณ์ มีการ ร่วมมือกันในด้านต่างๆ ตั้งแต่การรวบรวมข้อมูล การวินิจฉัยปัญหา การวางแผน การดำเนินการและการ ประเมินผล ทุกคนในเครือข่ายรู้สึกถึงความรับผิดชอบร่วมกัน เพราะได้ทำงานร่วมกันในทุกขั้นตอนด้วยเป้าหมาย เดียวกันคือการมีสุขภาพที่ดีของคนในชุมชนภายใต้การนำของผู้นำที่มีวิสัยทัศน์

ซึ่งโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ถือเป็นเครือข่ายสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมสุขภาพ ของชุมชนในวงกว้าง เพราะถือเป็นหน่วยงานหลักด้านสาธารณสุขที่เข้าใจปัญหาระดับชุมชน อีกทั้งเป็นหน่วยงานที่ อยู่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด รวมไปถึงการดำเนินงานสาธารณสุขของจังหวัดพะเยาในปัจจุบันมักดำเนินการในรูป ของเครือข่ายสุขภาพ ทั้งเครือข่ายภาคประชาชน และเครือข่ายภาครัฐ ทำให้งานด้านสาธารณสุขของจังหวัดพะเยา มีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง ประชาชนมีสุขภาพที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้ง่ายขึ้น ซึ่งการมีเครือข่าย สุขภาพที่เข้มแข็งเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสาธารณสุขของจังหวัดพะเยา หากแต่ยังไม่ สามารถทำงานเชิงรุกในรูปแบบพื้นที่ได้อย่างตรงจุดมากนัก

โดยเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ.2564 ที่ผ่านมาได้มีราชกิจจานุเบกษาออกประกาศคณะกรรมการการ กระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การถ่ายโอนภารกิจสถานีนามัยเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา นวมินทราชินี และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลให้แก่องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) โดยมีวัตถุประสงค์ใน การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้ระบบบริการสุขภาพปฐมภูมิมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ อย่างไรก็ตาม หากความสำเร็จของการกระจายอำนาจด้านสุขภาพ คือการทำให้หน่วยงานในท้องถิ่นสามารถตอบสนองปัญหา และความต้องการของประชาชนได้ตรงจุด ภายใต้หลักธรรมาภิบาล การถ่ายโอน รพ.สต. ให้อยู่ภายใต้ภารกิจของ

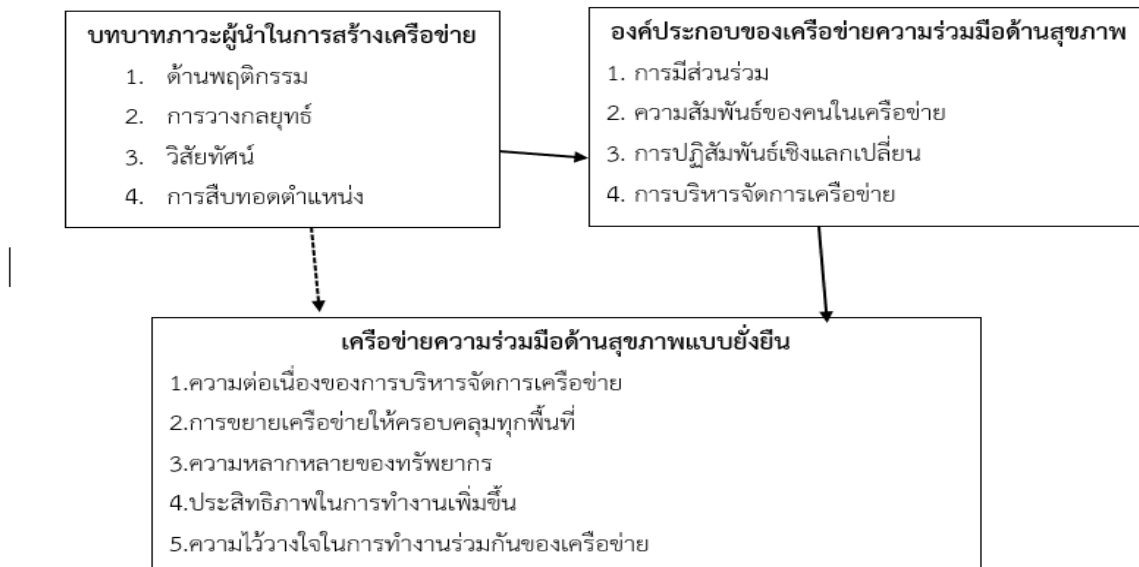

องค์การบริหารส่วนจังหวัด ถือเป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อที่จะขยายเครือข่ายและที่ไปสู่เป้าหมาย โดยกระทรวงสาธารณสุข (สธ.) ยังคงมีบทบาทและหน้าที่ในการควบคุมมาตรฐานการให้บริการสุขภาพ เพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ทั้งด้านการรักษาพยาบาล การป้องกันโรค การฟื้นฟูและส่งเสริมสุขภาพ ทร สุนทรายุทธ. (2551).

การถ่ายโอน รพ.สต. ให้เป็นภารกิจขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ถือว่าเป็นไปตามแผนการกระจายอำนาจด้านสุขภาพ ดังนั้นการถ่ายโอน รพ.สต. จาก สธ. ไปให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด จึงยังไม่จบเพียงแค่ตัวเลขจำนวน รพ.สต. ที่ถ่ายโอน แต่ อบจ. ต้องบริหารจัดการ รพ.สต. ให้สามารถบริการด้านสุขภาพแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย จากการถ่ายโอนภารกิจส่งผลกระทบมากมายทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นผู้นำจึงต้องมีกลยุทธ์ที่จะรับมือกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถปรับเปลี่ยนแนวทางในการดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องกับภารกิจหลักขององค์กร รวมไปถึงการบริหารแผนงานด้านสุขภาพเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการมีภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็งจึงถือว่าตอบโจทย์ทางด้านทักษะที่ต้องการความชำนาญที่หลากหลายและเฉพาะด้านเพื่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะสามารถขับเคลื่อนภารกิจให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจกับบทบาทภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในจังหวัดพะเยา

วัตถุประสงค์

1. เพื่ออธิบายบทบาทและภาวะผู้นำที่มีผลต่อการสร้างเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อผู้นำในการสร้างเครือข่าย

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

การทบทวนวรรณกรรม

จากการค้นคว้าข้อมูล แนวคิด และทฤษฎี เพื่อศึกษาบทบาทและภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพแบบยั่งยืนในจังหวัดพะเยา ผู้ศึกษาได้ทบทวนเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน เพื่อหาความเชื่อมโยงจนสรุปออกมาเป็นแนวคิดการวิจัย โดยเริ่มจากการศึกษา ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำได้มีการศึกษากันมากมาย และหลากหลายทั้งในทางธุรกิจ และทางการศึกษา ซึ่งจัดกลุ่มได้ดังนี้ 1) ทฤษฎีผู้นำเชิงคุณลักษณะ (Trait Theories of Leadership) 2) ทฤษฎีผู้นำเชิงพฤติกรรม (Behavioral Theories of Leadership) 3) ทฤษฎีผู้นำเชิงสถานการณ์ (Contingency Theories of Leadership) 4) ทฤษฎีผู้นำเชิงความสามารถพิเศษ (Charismatic Theories of Leadership) 5) ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Theories of Leadership) ซึ่งจะกล่าวโดยสรุปแต่ละทฤษฎีต่อไปนี้ (ธร สุนทรายุทธ, 2551) และได้ศึกษาคุณลักษณะของผู้นำของ Yukl ได้ศึกษาคุณลักษณะของผู้นำและทักษะของผู้นำที่ประสบผลสำเร็จ

ตารางที่ 1 แสดงคุณลักษณะและทักษะของผู้นำที่ประสบผลสำเร็จ

คุณลักษณะ	ทักษะ
1. การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์	1. ทักษะทางสติปัญญา
2. มีความรู้สึกไวต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง	2. ทักษะทางความคิด
3. มีความกระตือรือร้น และมุ่งสู่ความสำเร็จ	3. ทักษะทางความคิดริเริ่ม
4. เป็นผู้รักษาสภาพประโยชน์	4. ทักษะทางการพูด มีไหวพริบ
5. ให้ความร่วมมือกับทุกฝ่าย	5. ทักษะทางการพูด
6. การตัดสินใจที่ถูกต้อง	6. ทักษะทางความรู้ ความเข้าใจในงาน
7. มีอิสระในการคิดและทำ	7. ทักษะทางความสามารถในการบริหาร
8. การสร้างจุดเด่น	8. ทักษะทางการชี้ชวน
9. มีความมุ่งมั่น	9. ทักษะทางสังคม
10. ความมีชีวิตชีวา	
11. ความเชื่อมั่นในตนเอง	
12. ความอดทนต่อความเครียด	
13. ความพึงพอใจที่จะรับผิดชอบ	

การสร้างเครือข่าย และเครือข่ายสุขภาพ หมายถึง กลุ่มบุคคล องค์กรที่มีเป้าหมายร่วมกัน มารวมตัวกันด้วยความสมัครใจ เพื่อทำกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย (ร่วมคิด/วางแผน/ ร่วมทำ ร่วมประเมินผล) โดยมีความสัมพันธ์แบบแนวนราบ มีความเสมอภาค และเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานป้องกันควบคุมโรค, 2557) เครือข่าย คือ “ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มองค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน” (เสรี พงศ์พิศ, 2548)

การบริหารเครือข่ายเพื่อความยั่งยืน ในการบริหารเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนนั้นเงื่อนไขสำคัญ คือ หลักธรรมาภิบาล ซึ่งแนวคิดการจัดการเครือข่ายเป็นแนวคิดหนึ่งของธรรมาภิบาล หรือการบริหารงานแนวใหม่ของภาครัฐ ที่เป็นการจัดการแบบ ประชาธิปไตย เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบไปด้วยแนวคิดหลักในเรื่อง 1) การบริหารงาน แนวราบที่เน้นการสร้างความร่วมมือ 2) การสร้างความไว้วางใจ และ 3) ความเสี่ยงของเครือข่าย(สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)

นฤมล จิตรเอื้อ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทภาวะผู้นำในการพัฒนาองค์การสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ พบว่า ภาวะผู้นำเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาองค์การ และมีบทบาทสำคัญในด้านความคิดเชิงวิเคราะห์ การมีวิสัยทัศน์และเป้าหมายในอนาคตที่ชัดเจน มีการสร้างพันธกิจเพื่อให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ปลุกฝังวัฒนธรรมและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน กระตุ้นและส่งเสริมการใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ และใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในระดับบุคคล ระดับทีม และระดับองค์กร หรือเครือข่าย เพื่อให้สามารถปรับตัว พัฒนาขีดความสามารถภายใต้สิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลง และมีการแข่งขันที่สูงขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและเกิดความยั่งยืน ซึ่งภาวะผู้นำของของบุคลากรทุกคนและทุกระดับมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและผลักดันในการพัฒนา ในการสร้างวิสัยทัศน์ สร้างความเข้าใจ สร้างความคิดอย่างเป็นระบบ สร้างวินัยในการพัฒนาตนเอง สร้างการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม เครือข่าย และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของกลุ่มคน องค์กร ผ่านการทำงานในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพ ผู้นำมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรม ความร่วมมือ ซึ่งจะพบว่ากิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น มิได้มุ่งเน้นแต่เพียงการแก้ปัญหาสุขภาพเท่านั้น หากแต่เป็นการเพิ่มศักยภาพการทำงานด้านสุขภาพผ่านกระบวนการบริหารจัดการเครือข่ายที่ดี แลกเปลี่ยนทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม โดยอาศัยประสบการณ์และความเชี่ยวชาญของผู้นำในระดับต่างๆ เป็นรากฐานในการพัฒนาและต่อยอด ยกตัวอย่างเช่น ผู้นำในองค์กรด้านสุขภาพที่มีความรู้ความเข้าใจด้านสาธารณสุขเป็นอย่างดี หรือแม้กระทั่งผู้นำชุมชนที่เข้าใจบริบทพื้นที่ และความต้องการของคนในชุมชน อีกทั้งสมาชิกเครือข่ายที่เป็นกลไกสำคัญในการร่วมดำเนินงาน ให้บรรลุเป้าหมาย และสามารถขยายเครือข่ายสุขภาพให้ครอบคลุมในทุกพื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว ความสำเร็จของเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่จะ

ขาดมิได้ก็คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่าย ความไว้วางใจ และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรร่วมกัน ที่เป็นปัจจัยช่วยหนุนเสริมให้เครือข่ายนั้นเข้มแข็งขึ้น หากขาดปัจจัยเหล่านี้พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างล่าช้าและอาจถดถอยลง ดังนั้นเพื่อเป็นการขับเคลื่อนเครือข่ายให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ผู้นำจึงต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิก รวมไปถึงความไว้วางใจ และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรภาพได้เป้าหมายเดียวกัน เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและนำไปสู่ความยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย เรื่องบทบาทและภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพแบบยั่งยืนในจังหวัดพะเยา ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในการบริหารงาน และมีบทบาทงานเรื่องเครือข่ายและความร่วมมือด้านสุขภาพในจังหวัดพะเยา และสมาชิกเครือข่ายด้านสุขภาพ ผู้ที่ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกของการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพในจังหวัดพะเยา ในระดับต่างๆ การวิจัยครั้งนี้ใช้เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกจากบทบาทสำคัญของผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับระบบเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา ซึ่งผู้ให้ข้อมูลต้องมีคุณสมบัติคือ เป็นคณะกรรมการเครือข่ายสุขภาพ ผู้ก่อตั้งเครือข่าย องค์กรอิสระที่เกี่ยวข้อง หรือสมาชิกเครือข่าย ที่มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายสุขภาพอย่างน้อย 1 ปี

จากเกณฑ์การพิจารณามีการแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้นำระดับผู้บริหารองค์กรในจังหวัดพะเยา 2) กลุ่มผู้นำระดับท้องถิ่น (อปท.พื้นที่) 3) กลุ่มผู้นำระดับชุมชน 4) ผู้นำในองค์กรอิสระในเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพ และ 5) สมาชิกเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพ

โดยการศึกษาค้นคว้าเรื่องบทบาทและภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพแบบยั่งยืนในจังหวัดพะเยาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้คือ

1.ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ศึกษาวิธีการสร้างคำถามในการสัมภาษณ์จากเอกสารงานวิจัยเพื่อกำหนดขอบเขตและเนื้อหา จะได้มีความชัดเจนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยติดต่อประสานงานทำหนังสือขอความร่วมมือนัดหมายวันเวลาสถานที่ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล

2.ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ศึกษาจากเอกสาร บทความ ทฤษฎีหลักการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดขอบเขตของการวิจัยและสร้างเครื่องมือวิจัยให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อเปิดเผยสิ่งจูงใจ ความเชื่อทัศนคติของผู้ตอบ โดยเตรียมคำถามกึ่งโครงสร้างลักษณะการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการโดยการกำหนดคำถามออกเป็นประเด็นให้ครอบคลุม และสอดคล้องกับเรื่องที่ทำวิจัยก่อนเริ่มทำการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้แสดงถึงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ โดยขออนุญาตในการจดบันทึกและบันทึกเสียงระหว่างการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้มีปฏิสัมพันธ์แบบต่อหน้ากับผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระและมีการทดสอบคำถามและคำตอบ เพื่อเป็นแนวทางในการถามคำถามต่อไปการสัมภาษณ์แต่ละรายจะทำการสัมภาษณ์จนกว่าจะไม่พบข้อสงสัยหรือไม่มีข้อมูลใหม่เกิดขึ้นหรือข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ส่วนใหญ่มีลักษณะไม่ทับซ้อนสาระในประเด็นเดียวกัน

ผลการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่อง บทบาทและภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านสุขภาพแบบยั่งยืน ในจังหวัดพะเยา สามารถนำผลการศึกษามาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของบทความ เพื่ออธิบายบทบาทและภาวะผู้นำที่มีผลต่อการสร้างเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อผู้นำในการสร้างเครือข่ายดังนี้

1.บทบาทของผู้นำด้านพฤติกรรมส่งผลต่อความเชื่อมั่น และการดำเนินงานของสมาชิกเครือข่ายซึ่งสมาชิกเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา ให้ความเชื่อมั่นกับผู้นำที่มีความประพฤติดี เหมาะสม และเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นที่ตั้ง ในการดำเนินงานต่างๆ การกำหนดวิสัยทัศน์และการวางกลยุทธ์ที่มาจากผู้นำที่ดี กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมองว่า หากปราศจากผู้นำที่เก่ง เครือข่ายจะสูญเสียแรงผลักดันในการดำเนินงาน ถ้าขาดผู้นำที่มีความน่าเชื่อถือและมีศักยภาพสูง ก็มีความเสี่ยงสูงมากที่เครือข่ายนั้นๆ จะพังลง ยังมีผู้นำที่มีความกระตือรือร้นสูง สามารถแสดงศักยภาพมากเท่าใด เครือข่ายก็จะยิ่งขยายตัวออกและหยั่งรากลึกมากยิ่งขึ้น สมาชิกเครือข่ายก็จะมี ความจงรักภักดี และแรงขับเคลื่อนการดำเนินงานมากขึ้น

2.ผลการศึกษาจะสรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา จะให้ความสำคัญกับผู้นำเป็นที่ตั้ง แต่สมาชิกเครือข่ายในทุกระดับก็ยังสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้ข้อจำกัดและผลกระทบที่เข้ามาในบางครั้ง อีกทั้งการดำเนินงานของเครือข่ายยังต้องอาศัยปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เพื่อผลักดันให้การดำเนินงานของเครือข่ายสามารถดำเนินต่อไปได้ ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่าย การแลกเปลี่ยนทรัพยากร รวมไปถึงความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกเครือข่ายที่ส่งผลให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง

อภิปรายผล

1.อธิบายบทบาทและภาวะผู้นำที่มีผลต่อการสร้างเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา พบว่า

การบริหารงานเครือข่ายโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติด้านการศึกษา ประสบการณ์ทำงาน และทัศนคติ จะสามารถสะท้อนมุมมองในการกำหนดวิสัยทัศน์ นโยบาย และการวางแผนงานในการปฏิบัติงานได้อย่างชัดเจน รวมไปถึงทัศนคติของผู้นำที่มีความแตกต่างกันในแต่ละรุ่น ยังส่งผลต่อการวางกลยุทธ์ที่แตกต่างกัน จากการเก็บข้อมูลของกลุ่มผู้นำองค์กรระดับสูงในจังหวัดพะเยา พบว่าผู้นำจะให้ข้อคิดเห็นเรื่องกำหนดวิสัยทัศน์ที่แตกต่าง

กันภายใต้หน่วยงานที่ตนสังกัดเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงมีการถ่ายทอดวิสัยทัศน์สู่กระบวนการปฏิบัติของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายเพื่อวางแผนการทำงานร่วมกัน สมาชิกเครือข่ายจะไม่สามารถดำเนินงานเครือข่ายให้เกิดขึ้นเองได้หากขาดผู้นำ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ธร สุนทรายุทธ (2551) กล่าวว่าพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออกมีผลกระทบต่อการทำงาน และยังเชื่อว่าตราบดีที่พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงได้ การเป็นผู้นำก็สามารถสร้างขึ้นและพัฒนาได้ ดังนั้นบทบาทของผู้นำจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยา ซึ่งผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นเป็นแบบอย่างในการทำงาน ผู้นำต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายให้ชัดเจน สร้างค่านิยม เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในเครือข่าย ปลุกฝังวัฒนธรรมการทำงานเชิงแลกเปลี่ยน และสร้างบรรยากาศแห่งความน่าเชื่อถือไว้วางใจ ด้วยการสื่อสารกับสมาชิกในเครือข่าย มีการรับฟังความคิดเห็นสมาชิกอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการสร้างเครือข่ายมาจากการสืบทอดตำแหน่งของผู้นำ และความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่าย ซึ่งการเปลี่ยนผ่านผู้นำหรือการสืบทอดตำแหน่งในแต่ละครั้งมักมีการกำหนดวิสัยทัศน์ และนโยบายใหม่ทุกครั้ง ส่งผลให้กระบวนการทำงานของเครือข่ายขาดความต่อเนื่องและไร้ประสิทธิภาพ ผู้นำที่เข้ามาดำรงตำแหน่งใหม่มักไม่ให้ความสำคัญกับนโยบายเดิม และถือปฏิบัติตามนโยบายใหม่ของตนเป็นที่ตั้ง การศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนผู้นำในการสร้างเครือข่ายสุขภาพของจังหวัดพะเยาพบว่า การเปลี่ยนผู้นำขององค์กรส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเปลี่ยนแปลงตาม เช่น สมาชิกเครือข่ายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะถูกเปลี่ยนแปลงตามคณะผู้บริหารที่เข้ามาดำรงตำแหน่งในทุกๆ 4 ปี ซึ่งทำให้ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกันของเครือข่ายลดลง และยังส่งผลให้การขยายเครือข่ายเป็นไปอย่างล่าช้า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Bernard M. Bass (1997) ได้กล่าวว่า ผู้นำจะเป็นผู้กระตุ้นให้ผู้ตามมีความต้องการที่สูงขึ้น ทำให้ตระหนักถึงความต้องการสำนึกในความสำคัญคุณค่าของจุดมุ่งหมายและว่าที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

2.วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อผู้นำในการสร้างเครือข่าย พบว่า

ความยั่งยืนของเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยานั้น ตัวแปรสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนเครือข่ายให้เกิดความยั่งยืนคือการสร้างความไว้วางใจและการแบ่งปันข้อมูลความรู้ จากการศึกษาพบว่า สมาชิกเครือข่ายมีการแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กันอย่างสม่ำเสมอ ในความร่วมมือนั้น ยินดีที่จะรับคำแนะนำเมื่อผิดพลาดเพื่อให้ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน ซึ่งสมาชิกของเครือข่ายสุขภาพในจังหวัดพะเยามีข้อจำกัดหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางด้านบริบทพื้นที่ หรือแม้กระทั่งข้อจำกัดด้านบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ แต่สมาชิกเครือข่ายเห็นว่าเรื่องนี้เป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนทรัพยากร และความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน เช่น นักวิชาการของมหาวิทยาลัยพะเยามีความรู้เชิงทฤษฎี ได้เข้าไปทำงานร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นที่มีความรู้เชิงพื้นที่ ช่วยให้เกิดการสะสมองค์ความรู้ของสมาชิกเครือข่ายอย่างเป็นระบบ มีประโยชน์ต่อชุมชน ผู้ที่จะสร้างให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้

ต้องสร้างความไว้วางใจผ่านการกระทำและคำพูด เปิดเผยตนเองหรือเปิดเผยความคิด ข้อมูลของตนเองต่อผู้อื่น รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะอย่างเปิดเผย การแลกเปลี่ยนข้อมูลทางเครือข่ายแบบเปิด ช่วยสร้างความเข้าใจ และแก้ไข ปัญหาและความขัดแย้งอย่างในพื้นที่ได้อย่างดี ทำให้สมาชิกเครือข่ายมีความเข้มแข็งและสามัคคี แสดงถึงความ ยั่งยืนของเครือข่ายที่เกิดขึ้นต่อไปได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นที่เกี่ยวกับการคงสถานะของเครือข่ายที่มีความสำเร็จสูงในการพัฒนาภาวะ ผู้นำที่แท้จริงว่ามีปัจจัยสำคัญใดที่ก่อให้เกิดผู้นำที่แท้จริงได้ ซึ่งจากผลการศึกษาที่ได้ในงานวิจัยครั้งนี้เสนอแนะว่า ควรเน้นการศึกษาลักษณะรูปแบบและคุณลักษณะของเครือข่ายที่เข้มแข็ง โดยผู้วิจัยควรเข้าไปศึกษารูปแบบ ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งจะได้ข้อมูลที่มาจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งหมดภายในเครือข่าย จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้งานวิจัยนั้นเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายต่อไป และผลที่ ได้อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือคุณลักษณะผู้นำที่แท้จริงที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของเครือข่ายทั้งทางตรงและ ทางอ้อม

2. ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับเครือข่ายแลกระบวนการทำงานของผู้นำ เช่น เปรียบเทียบตามเพศ ของผู้นำ ขนาดของเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จในจังหวัด อายุ หรือวิเคราะห์เป็นรายองค์ประกอบของภาวะผู้นำ ในระดับเดียวกัน เพื่อให้ทราบถึงความแตกต่าง นอกจากนี้ควรเพิ่มตัวแปรบางตัวเข้าไปเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ เช่น ความเข้มแข็งของชุมชน ลักษณะการทำงานร่วมกันของผู้นำฝ่ายการเมืองและฝ่ายข้าราชการ และตัวแปรที่ ช่วยให้การดำเนินงานช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนผ่านผู้นำยังสามารถดำเนินงานต่อไปได้ เป็นต้น

3. ควรมีการศึกษากลุ่มเครือข่ายในประเภทอื่นๆ นอกเหนือจากเครือข่ายสุขภาพ เพื่อนำมาวิเคราะห์เชิง เปรียบเทียบถึงกระบวนการทำงาน ปัจจัยที่ส่งผลกระทบในระดับต่างๆ รวมถึงทดสอบระดับความสัมพันธ์ของ สมาชิกเครือข่ายว่ามีผลต่อการทำงานของเครือข่ายหรือไม่ และสามารถนำผลการศึกษาที่ได้ไปประยุกต์ใช้ วางแผน รวมถึงการพัฒนาแบบในการบริหารเครือข่ายในแต่ละระดับได้

4. จากผลการศึกษาบทบาทและภาวะผู้นำในการสร้างเครือข่าย ควรทำการศึกษาในอนาคตเพื่อ เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างกับรูปแบบนี้ หากค้นพบความแตกต่างสามารถนำไปศึกษาเพิ่มเติม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่แตกต่างจากงานวิจัยครั้งนี้เพื่อได้ข้อมูลระดับที่ลึกขึ้น เช่น การวิจัยและพัฒนา การวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ขณะเดียวกันหากกลุ่มตัวอย่างมีมากเพียงพอที่สอดคล้องกับข้อตกลงเบื้องต้นทางสถิติ ขึ้นสูง ผู้สนใจควรทำการวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์แบบย้อนกลับของแต่ละตัวแปรได้ เพื่อให้เกิดความ เที่ยงตรงมากขึ้น เพราะแต่ละเครือข่าย และแต่ละพื้นที่มีวัฒนธรรมทางการเมือง และการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเชิงวิชาการในอนาคตต่อไป

บรรณานุกรม

- ธร สุนทรายุทธ. (2551). **หลักการและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นฤมล จิตรเอื้อ เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน และนลินณัฐ ดีสวัสดิ์ (2560).บทบาทภาวะผู้นำในการพัฒนาองค์การสู่
องค์การแห่งการเรียนรู้, วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University สาขา
มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ, 10(2),1738-1754
- เสถียร จิรรังสินันต์. (2549). **ความรู้เกี่ยวกับองค์กรเครือข่าย.สำนักส่งเสริมและประสานการมีส่วนร่วม
องค์กรเครือข่าย.**
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **ฐานคิดจากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:
<http://www.nesac.go.th/document/show11.php?did=06110001>(30 เมษายน 2550).
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2547). “ภาวะผู้นำ : จากทฤษฎีสู่ข้อเสนอตัวแบบหลักสูตรพัฒนาบุคลากร,”
วารสารศึกษาศาสตร์, 27(3): 40-52.
- Adair, J. (2002). **Effective Strategic Leadership**. London: Gower Alders hot.
- Bass, Bernard M. (1997). “Does the Transactional-Transformational Leadership Paradigm
Transcend Organizational and National Boundaries,” *American Psychologist*, 52(2):
130-139.
- Betty Smith Williams. (2005). **A lesson in Strategic Leadership for Service**. *Nurse Leader*, 3(5)